

Recenzii

tic, abordând tema transumanismului dintr-o multitudine de fațete. Astfel, primul autor redefinește perspectiva materialistă a transumanismului prin postularea faptului că trupurile umane sunt constituite prin relaționare și intensitate, de vreme ce ele există în legătură cu alte trupuri omenești, animale, obiecte etc. Mai mult decât atât, ele sunt definite de relație chiar și la un nivel mai adânc: al bacteriei, celulelor, moleculelor și al lumii sub-atomice. Pe de altă parte, Lorenz Sorgner se străduiește să concretizeze un sistem etic transumanist plecând de la anumite considerații ale lui Nietzsche. În fapt, el critică viziunea comunitară asupra creșterii genetice la Sandel.

Volumul de față ți-a propus să ducă discuțiile despre meta-, post- și transumanism pe un alt nivel față de celelalte monografii și colecții de studii din seria „Dincolo de umanism”. În mare parte, această intenție a și fost îndeplinită – cititorul nu va găsi aici un nivel de inițiere! Dimpotrivă, discuțiile sunt deosebit de complexe și abordează profunde implicații sociale, politice, etice și chiar teologice ale temei. Pe de altă parte însă, chiar semnul întrebării păstrat în titlu sugerează că aceste discuții rămân încă deschise. Se pare că umanismul nu și-a spus încă ultimul cuvânt...

Lect. Dr. Ciprian Iulian Toroczka

Pr. Prof. Univ. Dr. Liviu Stan, *Biserica și dreptul. Studii de drept canonic ortodox*, vol. VIII: *Fragmente de curs*, edit. de Pr. Conf. Dr. Irimie Marga, Ed. Andreiana / ASTRA Museum, Sibiu, 2017, ISBN 978-6+06-8106-27-4, 978-606-989-009-7, 978-606-733-209-4

Cel de-al optulea volum al seriei *Biserica și dreptul. Studii de drept canonic*, coordonate și îngrijite de către Pr. Conf. Dr. Irimie Marga, aduce în atenția cititorilor o serie de trei lucrări mai puțin cunoscute, realizate de către Pr. Prof. Liviu Stan. Este vorba despre un curs de Drept Canonic Ortodox, și două studii extinse despre relațiile Bisericii și stat în decursul timpului, respectiv despre situația istorică și canonică a locurilor sfinte din Răsărit.

Așa cum mărturisește editorul în nota introductivă, recuperarea cursului de drept a reprezentat o adevărată aventură, desfășurând o amplă investigație pentru a da de urma unui exemplar al acestui manual dactilografiat care a dispărut în condiții neelucidate în anii '90. Descoperind „în mod providențial” textul, Părintele Marga ne pune la dispoziție acest curs alcătuit pe baza notițelor luate de studenți la orele de drept canonic ale Părintelui Liviu Stan. Importanța lucrării publicate sub titlul „Introducere în studiul Dreptului” (p. 9-171) constă în complexitatea cu care este prezentată această disciplină practică în raport cu științele juridice profane, răspunzând unor probleme ce țin de definirea Dreptului în antichitate (p. 16-19), de stabilirea originii și a naturii Dreptului (p. 23-36, 46-52) și mai ales de filozofia dreptului, așa cum s-a conturat ea mai recent în epoca modernă și cea contemporană (p. 36-46), respectiv a raportului dintre Drept și Științele sociale (p. 52-55).

După aceste elemente cu caracter introductiv urmează o prezentare generală ce vizează norma de drept (p. 62-78), raportul juridic (p. 78-82), izvoarele Dreptului (p. 82-85), tehnica juridică (p. 85-87), clasificarea legilor (p. 87-98), instituțiile juridice (p. 98-100),

ordinea juridică (p. 100-108) și ramurile, respectiv împărțirea Dreptului, insistând pe evidențierea diferitelor specializări seculare (p. 108-110).

Anticipat în explicațiile despre cultul religios ca noțiune juridică în cadrul subcapitolului despre ordinea juridică, Dreptul religios și bisericesc este tratat abia în a doua jumătate a acestui curs (p. 110-171), insistându-se pe temele clasice ale acestei discipline cum ar fi: ordinea morală (p. 113-120), izvoarele dreptului bisericesc (p. 120-125), codul canonic al Bisericii (p. 125-145) cu o incredibilă sistematizare a canoanelor din Biserica Ortodoxă. Aceeași sinteză – extrem de utilă celor interesați – caracterizează și următoarele teme concentrate asupra obiceiului juridic (p. 146-149), respectiv asupra legilor fundamentale ale Statului (p. 149-151), ca izvoare materiale al Dreptului bisericesc alături de alte izvoare întregitoare (151-161). În final sunt consemnate opiniile canoniștilor din Biserica Ortodoxă în general (p. 161-166) și din Biserica Ortodoxă Română în special (p. 166-171), care cu observațiile lor au îmbogățit acest tezaur juridic, ajutând la explicarea și interpretarea materialului canonic.

Primul dintre cele două studii publicate alături de cursul de drept este intitulat „Relațiile dintre Biserică și Stat. Studiu istorico-juridic” (p. 172-326) și reprezintă o remarcabilă sinteză a evoluției acestor raporturi începând cu Antichitatea creștină și terminând cu situația de la jumătatea secolului XX. Părintele profesor Irimie Marga ne avertizează în nota introductivă că în acest material „este vorba – metaforic vorbind – de un adevărat «balet» de supraviețuire. De aceea am ținut să republicăm acest studiu, pentru ca noile generații să nu uite de câtă înțelepciune, de câtă iconomie, este nevoie atunci când se dorește apărarea Bisericii în momente cumplite, fără a afecta cumva, în esența ei, învățătura dogmatică și canonică a Bisericii Ortodoxe” (p. 7). Dar dincolo de „concesiile” terminologice folosite „în așa fel să reușească să treacă de cenzura comunistă”, materialul se dovedește extrem de valoros prin structura sa. Fiind deosebit de vast și cuprinzător, autorul își ia precauția de a face o introducere în tematică aducând precizări și expunând principii mult mai sistematic decât ar fi făcut-o în alt context. În ceea ce privește conținutul propriu-zis trebuie remarcată periodizarea fiecărei epocii prezentate, fiind analizate pe rând perioadele istorice cu specificul lor, urmând să fie făcute observații privind: viața materială-economică a Bisericii, viața religioasă și doctrina, respectiv organizarea Bisericii. În acest mod sunt acoperite „Orânduirea sclavagistă” până la Constantin cel Mare (p. 193-209) și după (p. 209-236), „Orânduirea feudală” (p. 236-308), cu distincții asupra direcțiilor diferite ale vieții spirituale și politice din Apus, pe de o parte, și Răsărit, pe de alta, unde un loc aparte îl ocupă evoluția atribuțiilor basileilor care i-au urmat lui Justinian († 565), „Orânduirea burgheză” (p. 309-314) și cea „socialistă” (p. 314-315). După fireștile concluzii găsim o bibliografie foarte utilă oricui ar dori să cerceteze mai îndeaproape acest subiect (p. 318-326).

Ca unul care a încercat destul de mult, dar fără succes să găsesc o revistă care să conțină integral acest studiu, salut reeditarea lui de către Pr. Conf. Dr. Irimie Marga în colecția „Biserica și Dreptul”.

Ultima partea a volumului este rezervată unui alt text emblematic al Părintelui Liviu Stan, și anume: „Locurile sfinte din Orient” (p. 327-438), care se ocupă cu analiza situației lor istorice și canonice. Materialul este extrem de interesant oprindu-se mai întâi asupra „Problemei Locurilor Sfinte din Palestina” (327-379), pe care le tratează de la înce-

Recenzii

putul creștinismului și până la momentul redactării studiului (1952), într-un context politic foarte delicat după crearea statului Israel (1947). Sunt expuse detalii ce lămuresc complicata situație în care s-a aflat Biserica Ortodoxă din Palestina după cucerirea musulmană (638), în timpul cruciadelor sau a diferitelor protectorate occidentale care au dăinuit până la jumătatea secolului XX. Pe de altă parte, „Problema interortodoxă a Muntelui Athos” (p. 380-436) nu este nici ea mai simplă, iar după prezentarea evoluției istorice Părintele Liviu Stan reclamă jurisdicția deplină a Constantinopolului asupra Athosului, deși, teoretic nu ar trebui manifestată decât cel mult o jurisdicție nominală, lăsând să se întrevadă „exclusivismul și șovinismul grecesc” (p. 415). După indicarea câtorva date statistice foarte grăitoare privind numărul de viețuitori, autorul formulează o serie de concluzii ce vizează suprimarea *de facto* a vechii republici monahale prin anexarea Athosului de către Grecia, ceea ce a dăunat dezvoltării firești a acestui centru inter-ortodox care a influențat viața monahală din toate Bisericile Ortodoxe. Din contră, așa cum subliniază Părintele Liviu Stan „Athosul, în întregimea lui, este opera întregii Ortodoxii”, pentru că „nu există piatră în vreun așezământ din Athos, care să nu reprezinte, deopotrivă, și munca altor credincioși ortodocși alături de aceea a grecilor” (p. 435). În finalul materialului autorul ne pune la dispoziție și o scurtă bibliografie tematică (p. 436-438).

Parcurgând volumul, temerea că aceste materiale „ar părea că nu ar avea nimic în comun” se destramă, lăsând loc unui mod de expunere unitar, prin care Părintele Profesor Liviu Stan ne inițiază peste decenii în aceste teme cu claritate și tact, invitându-ne la cunoașterea unei epoci în care, în ciuda cenzurii, mesajul Bisericii a reușit să se facă auzit.

Asist. Dr. Dragoș Boicu

Ștefan L. Toma/Raimar Kremer, *Cruce Christiana*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2016, 174 pp., ISBN: 978-606-8602-79-0.

În urma unei frumoase colaborării dintre Diac. Dr. Ștefan L. Toma și Editura Andreiana, s-a publicat periodic – vreme de un an (august 2012-august 2013) – o serie de materiale într-o rubrică specială – *Cruce Christiana* – a *Telegrafului Român*, conținutul acestora fiind parte constitutivă într-un proiect de cercetare intercreștină și interdisciplinară coordonat de către Dr. Raimar Kremer, cu inițiativa și sprijinul Centrului de Pastorație și Consiliere al Episcopiei Evanghelice de Hessen și Nassau din Germania.

Aceste materiale au fost adunate într-un volum ce poartă numele rubricii publicațiilor: *Cruce Christiana*. Cartea abordează tematica aleasă – *Crucea creștină* – dintr-o perspectivă foarte amplă, pluri- și interdisciplinară – teologie, psihologie, antropologie, sociologie, filosofie, istoria religiilor etc. –, dând șansa unei înțelegeri complexe asupra unei realități care, din păcate, a ajuns a fi catalogată ca fiind anacronică și având implicații exclusiv ritualice. Implicațiile pe care le prezintă cartea oferă o perspectivă ecumenică asupra simbolismului Crucii, simbol care, dincolo de diferențele doctrinare, este receptat ca legătură a cerului cu pământul.

Scriind într-un limbaj accesibil tuturor și pornind de la o premisă de netăgăduit în spațiul creștin, și anume: *Crucea stă în centrul credinței*, autorii intrigă curiozitatea printr-o întrebare firească și pe deplin justificată într-o societate secată de esența ei simbolică.